
Om teori och praktik

Jerker Lundequist
Projekteringsmetodik, KTH

Inom arkitektkåren är det vanligt att skilja på teoretiker och praktiker. Med "teoretiker" menas de medlemmar av kåren som sysslar med forskning och undervisning på högskolorna eller med utrednings- och utvecklingsarbete inom offentlig förvaltning. Med "praktiker" menas de som projekterar byggnader och upprättar stadsplaner.

Man kan emellertid undra över om distinktionen mellan teoretiker och praktiker är så särskilt meningsfull. Det ingår ju faktiskt en stor mängd av utredningsarbete i all seriös projektering och planering. Dessutom bedrivs det ett ganska intensivt utvecklingsarbete vid många arkitektkontor, både inom offentlig och privat sektor.

Detta utvecklingsarbete kan ta varierande former: som introduktion av nya hjälpmedel typ CAD, uppgradering av referensbibliotek, framtagning av kvalitetssystem osv. Det bedrivs också en ganska omfattande internutbildning på vissa kontor, i form av studiemöten, kurser, studiebesök, uppföljningar av genomförda projekt, studieresor och medverkan i FoU-projekt.

Man kan också med visst skäl fråga sig *vem* det är som ser projektörer och planerare som praktiker? Om man frågar folk på en byggarbetsplats hur de vill beteckna arkitektkåren, så inte lär det bli ordet praktiker som används.

Min poäng är mycket enkel: Termen "praktiker" är så oprecis och mångtydig att den egentligen inte borde användas. Är en snickare en mer praktisk praktiker än en projekterande arkitekt? Är en projekterande arkitekt mer praktisk än en utredande arkitekt? Är utredaren mer praktisk än

arkitekturforskaren? Är arkitekturforskaren i sin tur mer praktisk än en forskare inom humaniora? Och är filosofer totalt opraktiska?

Därmed inte sagt att folk bör förbjudas att använda ordet "praktiker". Termen är så etablerad i vårt vardagsspråk, att den nog är omöjlig att bli av med. Det finns för övrigt en lång rad av andra tämligen innehållslösa termer i vardagsspråket, som t ex "kvalitetssäkring" eller "produktberedning".

Det intressanta i dikotomin teori-praktik bör således ligga i begreppet teori – eftersom begreppet praktik är så diffust och svävande att det inte kan utgöra en motsats till någonting annat över huvud taget.

Lyckligtvis är det betydligt lättare att visa på meningsfulla användningar av begreppet teori.

Forskning är, per definition, en verksamhet som syftar till att utveckla teorier och begrepp. Men detta innebär inte att den institutionaliserade forskningen har monopol på denna verksamhet. Snarare är det nog så att *alla* som någon gång sysslat med att utveckla teorier och begrepp, därmed också sysslat med forskning.

Skillnaden mellan forskare och icke-forskare ligger väl i att forskaren förutsätts göra detta på heltid, och med utvecklande av något slags professionalism.

Att man är forskare till yrket innebär således inte att man har monopol på det teoretiska arbetet, utan att man förutsätts besitta en viss kompetens för detta. Vad denna kompetens kan bestå av, varierar från disciplin till disciplin. Samhällsveta-

re förutsätts vara duktiga på att samla in, bearbeta, tolka och presentera statistik; historiker skall kunna söka, finna och bedöma historiska källor; beteendevetare och naturvetare förutsätts behärska de för ämnet relevanta experimentteknikerna osv.

Att vara en professionell forskare innebär att man skall behärska den egna disciplinens *verktyg*. De viktigaste av dessa verktyg är de teorier som tillsammans konstituerar den disciplin som forskaren tillhör.

Ett akademiskt ämne – en disciplin – består helt enkelt av de teorier, begrepp och metoder som en utövare, dvs praktiker (sic!), av ämnet bör känna till och kunna tillämpa.

Det finns således en viss rimlighet i att kalla en yrkesforskare för "teoretiker". I varje fall är det mer meningsfullt än att kalla en projekterande eller planerande arkitekt för "praktiker".

En forskare använder sin teori lika handgripligt som en snickare använder sin hammare. Forskaren applicerar sin teori på någon aspekt av den faktiska verkligheten, och medverkar därmed till att göra denna verklighet fattbar.

Forskaren väljer sin teori ur den uppsättning av teorier som hans disciplin, eller angränsande discipliner, kan tillhandahålla. Av detta följer de två grundläggande krav som man bör kunna ställa på ett genomfört forskningsprojekt: dels (i) att projektet resulterat i någon form av ny kunskap om den aspekt av verkligheten som undersökts, dels (ii) att de teorier som tillämpats också har testats och vidareutvecklats. De frågor som de projektansvariga forskarna bör ha ställt sig, är av typen: Fungerade de teoretiska redskapen som avsett? Bör de modifieras i något avseende? Vilka är gränserna för teorins tillämpningsområde?

Av det förda resonemanget framgår att jag ser på teorier som ett slags artefakter, som konstruktioner. Teorin är ett redskap för den mänskliga tanken, på samma vis

som ett verktyg är ett redskap för den mänskliga handlingen. Och man kan inte använda det manuella arbetets verktyg utan att *tänka*, lika litet som man kan använda det teoretiska arbetets redskap utan stöd av det manuella arbetets verktyg. Arkitekten tänker, så att säga, med hjälp av sin skisspenna; författaren tänker via sin skrivmaskin; ingenjören tänker via sina kalkylprogram osv.

Teorier och begrepp är redskap för tänkandet. Att tänka är, egentligen, samma sak som att teoretisera, i varje fall om tänkandet sker något så när systematiskt.

Alla människor som utför ett seriöst arbete måste således teoretisera över arbetsuppgiftens mål och medel, lämpliga handlingsalternativ och rimliga samarbetsformer. Med "arbete" menas ju ett antal aktörers gemensamma, samordnade och planerade handlingar.

I begynnelsen var Ordet, står det i Bibeln. Det är säkert sant, även om det kanske varit bättre om det stått: I begynnelsen var Begreppet. Men god tvåa kom Handlingen. Egentligen är ord, begrepp och handling oupplösligen förenade, i vad som Wittgenstein ibland kallar "språkspel" och ibland "praxis".

Om vi ser på arbetet som kollektiv, samordnad handling, så följer att det före handlingen måste finnas ett för-handlings-skede. För-handling föregår handling.

De som skall medverka i arbetsuppgiftens lösande, måste börja med att gemensamt för-handla om vad som skall göras av vem, hur det skall göras, när och var. (Den i mitt tycke lyckligt valda termen "för-handling" har jag fått från planerings-teoretikern Ingemar Johansson.)

Man bör således tänka innan man handlar, och man bör kommunicera sina tankar till de personer som man för-handlar med.

Teoretiserandet – det systematiska tänkandet – har en viktig roll att spela här. För att kunna åskådliggöra hur detta går till kommer jag nedan att tvingas göra en del grova, kanske alltför grova, förenklingar.

Men mitt syfte är gott och det kanske för-låter en del.

Man bör, till att börja med, skilja mellan vad som utgör ett begrepp och vad som utgör en term.

- *Termen* är det språkliga uttrycket för *begreppet*. Man ställer samman ett flertal termer till en språklig *sats*.

- Begreppet utgör tänkandets minsta enhet. Man ställer samman ett flertal begrepp till en *fullständig tanke*, ett *påstående*, som kan uttryckas språkligt som en sats.

- Vi besitter ett begrepp när vi har skapat oss en föreställning av den materiella verklighet som begreppet *refererar* till: Ett objekt, ett ting eller en process, eller ett fenomen av annat slag.

- Att besitta begreppet "A" är att kunna använda begreppet rationellt i olika situationer, och att känna igen de företeelser som begreppet refererar till. Man besitter begreppet "frukt" när man känner igen äpplen, päron, bananer osv som just frukt. Man *begriper* sig på frukt.

Varje yrkespraxis utvecklar en egen uppsättning begrepp. När deltagare i samma praxis – fiskare eller tandläkare osv – talar med varandra, använder de facktermer som är obegripliga för utomstående. De har ett gemensamt fackspråk. Detta fackspråk refererar till den för gruppen gemensamma begreppsapparaten, som i sin tur bygger upp den kompetens som man bör ha, om man skall kunna bli accepterad som fullvärdig medlem i gruppen.

Inom forskningens värld har de olika disciplinerna utvecklat egna begreppsapparater, som varje forskare inom respektive disciplin måste behärska.

Begrepp används vid konstruktion av teorier, eftersom en *teori* egentligen inte är något annat än en *ordnad mängd* av begrepp och påståenden.

En teori är en begreppslig konstruktion, en tankekonstruktion, med vars hjälp forskarna systematiserar och ordnar sitt vetande inom ett visst område. I sin enk-

laste form är en teori en mängd begrepp, som tillsammans ger en uppfattning av hur en företeelse är uppbyggd, hur den kan indelas och klassificeras. En mer stringent teori är ett *system*, där begrepp och påståenden har ordnats på ett systematiskt sätt.

Man kan således klassificera teorier efter deras grad av stringens:

- enkla system för klassifikation (som t ex en indelning av befolkningen i två grupper: religiösa och icke-religiösa);

- taxonomiska teorier (som t ex Linnés sexualsystem) som pekar ut samband och mönster mellan de företeelser som klassificerats;

- begreppsapparater, (som t ex de planeringsteorier som utvecklats kring nyckelbegreppen "mål" och "medel");

- teoretiska system, som ordnar påståenden och regler för härledning av nya påståenden (dvs hypoteser).

En välutvecklad teori skall systematiskt kombinera:

- ett antal påståenden om verkligheten;
- ett antal regler för härledning av nya påståenden, dvs hypoteser;
- samt ett antal nyckelbegrepp, dvs centrala begrepp kring vilka teorins övriga begrepp kan grupperas.

Teoretiserandet är, som påpekats, inte något unikt för den institutionaliserade forskningen. Även icke-forskare tänker via begrepp, sätter samman begrepp till tankar, dvs *påståenden* (engelskans "propositions"), och fogar tankar till varandra i teoretiska konstruktioner. Alla människor uttrycker sina begrepp i ord och termer, sätter samman ord och termer till språkliga satser som uttrycker tankar, och försöker förbinda dessa satser på ett systematiskt sätt till en argumentation som uttrycker en tankekonstruktion.

Det specifika med forskningen är att detta sker via institutionaliserade processer där systematiseringen av tänkandet och dess uttryck drivits så långt som möjligt. Framför allt har prövningen och test-

ningen av framlagda påståenden drivits långt. Vetenskapens kärna är just den systematiska kritiken av framlagda påståenden. Vetenskap *är* kritik.

Forskning är således en tankeverksamhet, som syftar till att foga samman begrepp till påståenden ("fullständiga tankar"). Dessa påståenden ställs sedan samman till teorier; de olika påståendena skall ge varandra stöd. Begreppen uttrycks i ord och termer. Påståendena uttrycks i språkliga sats, som sedan fogas samman till explicita teorier. Eller, vilket är det vanligaste, fogas till existerande teorier.

Med hjälp av de teorier som finns att tillgå, skall forskaren beskriva och analysera den företeelse som han undersöker. Man talar därför ibland om Forskningens Fyra F: Förklara, Förstå, Förutsäga och Föreslå.

Forskaren förklarar företeelsen A genom att peka ut *orsaken* till A. Men, innan han över huvud taget kan förklara A, måste han ha förstått *meningen* med A – vilket innebär att han har skaffat sig en rimlig uppfattning om vad A innebär i det sammanhang, den kontext, där A ingår.

Förståelse-förklaring är en klassisk dikotomi (tyskans "Verstehen" och "Erklären"). Men, i många sammanhang är det minst lika viktigt att kunna förutsäga någonting om framtiden, eller att kunna föreslå någon åtgärd.

En förutsägelse är helt enkelt en förklaring av någonting framtida. Att föreslå någonting är – ofta – att ge en förklaring av varför en viss handling bör kunna leda till ett önskvärt mål. Ett sådant förslag utgör en rekommendation av ett handlingsalternativ. Men ibland kan dock förslaget begränsas till att uppmana mottagaren av förslaget att skaffa sig en bättre förståelse av problemet, och att ange vägar till en sådan förståelse.

Ibland kombineras förslag och förutsägelser, t ex enligt följande mönster: "Vår forskning visar att den nuvarande utvecklingen kommer att resultera i tillståndet A, som bör undvikas, om inte åtgärden B vidtas. Därför föreslår vi att berörda aktörer sätter igång på direkten med åtgärderna $b_1, b_2 \dots b_n$."

Av informationsekonomiska skäl kan det vara klokt av en forskare som vill nå ut till byggsektorns övriga aktörer – brukare, projektörer, entreprenörer, förvaltare – att begränsa sig till att meddela sina forskningsresultat som förutsägelser och förslag. Detta eftersom byggsektorns aktörer ofta inte har tid att läsa tjocka forskningsrapporter – däremot är de mycket intresserade av att få kortfattad information med idéer och anvisningar.

Faktum är att den största bristvaran inom byggbranschen är personer som kan komprimera forskningsresultat till hanterbar information.

Detta får inte tolkas som att forskarens, "teoretikerns", roll skulle vara att föreskriva byggsektorns övriga aktörer hur de skall tänka. Fullt så långt kan man inte driva den megalomani som är oupplösligen förenad med forskarrollen. (En liten släng av megalomani är däremot bara bra för en forskare – annars står man inte ut med yrkets låga löner, osäkra arbetsvillkor och den av Kafka designade högskoleorganisationen.)

Sammanfattningsvis, det jag försökt säga i denna artikel är följande: Att alla arbetande människor är teoretiker i någon mening. Och att forskningens roll inom byggsektorn bör vara att tillhandahålla ett antal begrepp, påståenden och teorier, dvs tankeredskap, som under vissa omständigheter kan visa sig vara användbara för brukarnas, projektörernas, planerarnas, entreprenörernas och förvaltarnas eget teoretiserande.